

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΙΕΡΕΜΙΟΥ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΓΟΡΤΥΝΟΣ
ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΔΗΜΗΤΣΑΝΑ – ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΗ
2011

*Εἰς τιμὴν καὶ μνήμην
τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιμανδρίτου
πατρός ΧΑΡΑΛΑΜΠΡΟΥΣ ΔΕΔΕ
τιμίου ἐργάτου τοῦ Εὐαγγελίου,
πρώτου πνευματικοῦ μου πατρός καὶ διδασκάλου,
εἰς ἔκφρασιν βαθυτάτης μου εὐγνωμοσύνης πρὸς Αὐτόν*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τό τεῦχος αὐτό ἀνήκει στήν σειρά τῶν κατηχητικῶν μας μελετῶν γιά τόν λαό τοῦ Θεοῦ. Τό θέμα του εἶναι περί δημιουργίας. Πρέπει καλά νά νοήσουμε ὅτι ὅλη ἡ κτίση πού μᾶς περιβάλλει καί ἐμεῖς οἱ ἴδιοι εἴμαστε δημιουργήματα· καί πρέπει νά νοήσουμε ἀκόμη ὅτι ὅλη ἡ ὡραία κτίση, τήν ὁποία ὀνομάζουμε «κόσμος» (= κόσμημα) εἶναι ἓνα ὡραῖο βιβλίο, μέ ἀκαταμέτρητες σελίδες, βιβλίο πού κηρύττει τά θαυμάσια τοῦ Θεοῦ. Ὅσο ξεφυλλίζουμε καί μελετᾶμε τό βιβλίο αὐτό, τόσο καί πιά πολύ ἀνεβαίνει ἀπό τήν καρδιά μας ὁ θαυμασμός μας καί ὁ πόθος νά ποῦμε τό: «Ὡς ἐμεγαλύνθη τά ἔργα Σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας»!

Μᾶς κάνει βαθειά ἐντύπωση τό ὅτι στήν Παλαιά Διαθήκη, ὅταν οἱ Προφῆτες κάνουν λόγο περί ἐξαισίων πραγμάτων, διακόπτουν τόν λόγο τους καί εἰσάγουν ἓναν ὕμνο περί τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ (βλ. γιά παράδειγμα Ἡσ. 42,5), σάν νά θέλουν νά ποῦν μέ αὐτό πού κάνουν ὅτι ἓνας παντοδύναμος Θεός θά ἐκπληρώσει ἀσφαλῶς αὐτό τό θαυμαστό, ἴσως καί περίεργο, τό ὁποῖο προφητεύουν. Ὅμοίως μᾶς κάνει ἐντύπωση τό ὅτι τό θέμα τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἀπό τόν Θεό το-

νίζεται πολύ στήν θεία λατρεία. Γιά νά μή μᾶς πα-
ρασύρει ἡ ωραία φύση καί τήν λατρεύσουμε, πρέπει
νά νοήσουμε ὅτι αὐτή εἶναι δημιουργία. Εἶναι
ἐσφαλμένη, ἀκόμη δέ καί βλάσφημη ἡ ἔκφραση
μερικῶν πού χαρακτηρίζουν τούς ἑαυτούς τους ὡς
«φυσιολάτρας». «Οὐκ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει οἱ θε-
όφρονες παρά τόν κτίσαντα»!

Τήν μικρή αὐτή μελέτη περί δημιουργίας τοῦ κό-
σμου καί τοῦ ἀνθρώπου τήν προσφέρω ὀλοκαρδίως
καί μετά βαθυτάτου σεβασμοῦ καί εὐγνωμοσύνης
στόν μακαριστό Ἀρχιμανδρίτη πατέρα Χαράλαμπο
Δέδε, πρῶτο πνευματικό μου πατέρα ἀπό τήν μικρά
ἡλικία τῶν δέκα ἐτῶν, ὅταν Αὐτός ἦταν ἱεροκήρυξ
στήν πατρίδα μου Ναύπακτο. Ὁ μακαριστός αὐτός
πατήρ τῆς Ἐκκλησίας μας ἦταν γνήσιος ἐργάτης
τοῦ Εὐαγγελίου μέ ἱεραποστολικό, ἀγωνιστικό καί
θυσιαστικό πνεῦμα, μία τίμια καί ζηλευτή ἱερατική
μορφή, πού μᾶς γίνεται ἐπιθυμητή στήν σύγχρονό
μας ἐποχή πού ζοῦμε, ἀπό τήν ὁποία φαίνεται,
φεῦ!..., νά ἐκλείπουν τοιαῦται προσωπικότητες. Ὁ
μακαριστός Πατήρ ἦταν μέλος τῆς ἱεραποστολικῆς
καί μοναστικῆς ἀδελφότητος «ΣΩΤΗΡ». Ἄς
ἔχουμε τήν εὐχή Του.

Ἐπίσκοπος Ἱερεμίας

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Α΄

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ (Γεν. 1,1-26. 2,1-5)

1. Ὁ κόσμος ἐγένε «ἐκ τοῦ μή ὄντος»

Εἶναι πολύ βασικό τό νά πιστεύουμε τόν Θεό ὡς Δημιουργό μας. Γιά νά τόν πιστέψουμε ὡς Σωτήρα μας, θά πρέπει πρῶτα νά τόν πιστέψουμε ὡς Δημιουργό μας. Γι' αὐτό καί στό «Πιστεύω», πού ἔχει μέ λίγα λόγια ὅλη τήν πίστη μας, τό πρῶτο πού ὁμολογοῦμε εἶναι ἡ πίστη στόν Θεό ὡς Δημιουργό ὅλου τοῦ κόσμου. Ὅτι δηλαδή ὅλα, ὄρατά καί ἀόρατα, ἐγέναν ἀπ' Αὐτόν. Γι' αὐτό καί στήν θεία μας Λατρεία το-νίζεται πολύ συχνά ἡ ἔννοια τοῦ Δημιουργοῦ

Θεοῦ. Γι' αὐτό καί ἡ Ἁγία Γραφή ἀρχίζει τόν θεόπνευστο λόγο της μέ τήν ἀναφορά στήν δημιουργία τοῦ κόσμου ἀπό τόν Θεό. Στούς πρώτους στίχους τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τήν Γένεση,¹ διαβάζουμε:

«Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τόν οὐρανόν καί τήν γῆν· ἡ δέ γῆ ἦν ἄορατος καί ἀκατασκεύαστος καί σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου καί πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος» (Γεν. 1,1-2).

Ἄς παρατηρήσουμε ὅτι στούς στίχους αὐτούς, ἀλλά καί στούς παρακάτω στίχους, ὅπου συνεχίζει νά λέει ἡ Γένεση γιά τήν δημιουργία, δέν λέγεται ὅτι ὁ κόσμος ἔγινε «ἀπό τό μηδέν». Διορθώνω ἀμέσως τήν ἔκφραση αὐτή, «ἀπό τό μηδέν», γιατί πραγματικά δέν πρέπει νά λέγεται, ἀφοῦ δέν εἶναι ἔκφραση τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἄντ' αὐτῆς νά χρησιμοποιοῦμε τήν ἔκφραση «ἐκ

---

1. Γιά τό βιβλίο αὐτό μπορεῖ μέν ἡ ἐπιστήμη τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης νά ἀπέδειξε ὅτι ἡ ὅλη σύνθεσή του ἀνάγεται στούς ὕστερους μεταιχμαλωσιακούς χρόνους, ἀλλά τό ὕλικό τῆς συνθέσεώς του ἀνάγεται σέ παραδόσεις πολύ παλαιές, παλαιότερες ἀκόμη καί ἀπό τόν Μωυσῆ.

του μή ὄντος».² Δέν λέγει λοιπόν ἡ Γένεση ὅτι ὁ κόσμος δημιουργήθηκε «ἐκ τοῦ μή ὄντος». Ὁ Ἰουδαϊκός λαός βέβαια γνώριζε πάντοτε ὅτι μέγα χάος χώριζε τόν Δημιουργό ἀπό τήν δημιουργία, ἀλλά μόνο σέ ἓνα πολύ μετέπειτα κείμενο, πού εἶναι ἔργο ἐλληνίζοντος Ἰουδαίου, στό βιβλίο Β' Μακκαβαίων, πού μᾶς λέγει γιά τόν ἀγώνα τῶν πιστῶν Ἰσραηλιτῶν κατά τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τῶν διωκτῶν τῆς πίστεώς τους, μόνο σ' αὐτό τό μεταγενέστερο βιβλίο συναντοῦμε τήν ἰδέα ὅτι ὁ κόσμος ἔγινε «ἐκ τοῦ μή ὄντος». Ἐπτά ἀδέλφια, διαβάζουμε στό βιβλίο αὐτό, συνελήφθησαν μαζί μέ τήν μητέρα τους καί ἐπιέζοντο ἓνα-ἓνα ἀπό τόν βασιλέα Ἀντίοχο (τόν Δ' τόν Ἐπιφανῆ) μέ ἀπειλή τόν θάνατο νά παραβοῦν τόν Νόμο τοῦ Μωυσῆ. Ὅταν ἦλθε ἡ σειρά τοῦ μικρότερου ἀδελφοῦ, ἡ μητέρα του, ἀφοῦ εἶχαν πεθάνει πιά μέ μαρτύριο τά προηγούμενα παιδιά της, στράφηκε σ' αὐτόν καί τόν προέτρεψε νά μή φοβηθεῖ

---

2. Γιά τόν λόγο γιά τόν ὁποῖο δέν πρέπει νά χρησιμοποιεῖται ἡ ἔκφραση «δημιουργία ἀπό τό μηδέν» βλ. Ν. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Β*, σελ. 144 ἐξ.

τό μαρτύριο καί ἀρνηθεῖ τόν Θεό, τόν Δημιουργό τοῦ παντός, ἀλλά νά φανεῖ ἄξιος τῶν ἀδελφῶν του. Γιά τόν Δημιουργό τοῦ παντός εἶπε ἡ μητέρα στόν μικρό της υἱό: «Ἀξιῶ σε, τέκνον, ἀναβλέψαντα εἰς τόν οὐρανόν καί τήν γῆν καί τά ἐν αὐτοῖς πάντα ἰδόντα, γινῶναι ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐποίησεν αὐτά ὁ Θεός καί τό τῶν ἀνθρώπων γένος οὕτως γεγένηται» (Β' Μακ. 7,28). Στό χωρίο λοιπόν αὐτό τῆς Ἁγίας Γραφῆς συναντοῦμε τήν ἔκφραση ὅτι ὁ Θεός δημιούργησε τό σύμπαν «ἐξ οὐκ ὄντων» καί αὐτή τήν ἔκφραση τήν συναντοῦμε συχνά στήν θεία Λατρεία μας. Στήν θεία Λειτουργία, γιά παράδειγμα, στήν εὐχή τοῦ Τρισαγίου ὕμνου, ὁ ἱερεὺς λέγει περί τοῦ Θεοῦ «ὁ ἐκ τοῦ μή ὄντος εἰς τό εἶναι παραγαγών τά σύμπαντα»: καί στήν μεγάλη εὐχαριστήριο εὐχή ὁ ἱερεὺς πάλι λέγει στόν Θεό: «Σύ ἐκ τοῦ μή ὄντος εἰς τό εἶναι ἡμᾶς παρήγαγες».

Ἡ ὕλη τοῦ σύμπαντος δέν εἶναι αἰώνια, ἀλλά εἶχε κάποια ἀρχή. «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τόν οὐρανόν καί τήν γῆν», μάς εἶπε ἡ Ἁγία Γραφή. Καί πρίν ἀπό τήν «ἀρχή» αὐτή κατά τήν ὁποία ἔγινε ὁ κόσμος δέν ὑπῆρχε τίποτε

ἄλλο παρά μόνον ὁ Θεός. Ὁ Θεός εἶναι πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν κάθε ἀρχῆς (βλ. Ἰωάν. 1,1-3). Ὁ Θεός δὲν ἔχει ἀρχὴ οὔτε καὶ τέλος, γι' αὐτὸ καὶ λέγεται αἰῶδιος.

2. Ἡ δημιουργία εἶναι ἔργο καὶ τῶν τριῶν Προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος

Μόνον ἡ Ἁγία Γραφή μὲ μιὰ σωστὴ βέβαια ἐρμηνεία τῆς μᾶς δίνει ἱκανοποιητικὴ διδασκαλία περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου. Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλοσοφία μιλάει γιὰ κάποιον ἀνώτερο τεχνίτη πού τὸν καλεῖ «δημιουργό», ὁ ὁποῖος ἔβαλε τάξη στό ἀρχέγονο χάος, αὐτὴ τὴν τάξη πού παρατηροῦμε στὴν φύση καὶ τὴν λέγομε «κόσμος». Ἄς παρατηρήσουμε ὅτι ὁ «δημιουργός» τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἔβαλε τάξη σέ κάτι πού ἤδη ὑπῆρχε. Ἡ Ἁγία Γραφή ὅμως μᾶς ἀποκαλύπτει ὅτι ὁ Θεός ἔφερε ὅλα τὰ πράγματα σέ ὑπαρξὴ διὰ μέσου τοῦ δημιουργικοῦ του Λόγου. «Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς» (Γεν. 1,3). Ἀρκεῖ ὁ Θεός νά τό πεῖ καὶ διὰ τοῦ Λόγου του ἔρχεται τό κάθε πρᾶγμα σέ

ὑπαρξῆ. Ἀλλά πρέπει νά ποῦμε ὅτι ὅταν ἐδῶ λέγομε «Λόγο» δέν ἐννοοῦμε ἀπλᾶ τόν λόγο, τήν ὁμιλία, ἀλλά ἐννοοῦμε Πρόσωπο, τό Δεύτερο Πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, τόν Υἱό τοῦ Θεοῦ, πού ὁ Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστής καλεῖ «Λόγο»· γι' αὐτό καί γράφουμε ἐδῶ τήν λέξη μέ κεφαλαῖο γράμμα (Λ). Λέγει ὁ Εὐαγγελιστής: «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος καί ὁ Λόγος ἦν πρὸς τόν Θεόν καί Θεός ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τόν Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καί χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέ ἓν ὃ γέγονεν» (Ἰωάν. 1,1-3). Στό «εἶπεν ὁ Θεός» λοιπόν, πού μᾶς λέγει ἡ Γένεση στό ἀ' κεφ. γιά τήν δημιουργία τῶν ὄντων τοῦ κόσμου, μέ βάση αὐτόν τόν λόγο τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, θά ἐννοοῦμε τόν Λόγο τοῦ Θεοῦ, τό Δεύτερο Πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, διά μέσου τοῦ Ὁποίου ὁ Θεός ἔκανε τά πάντα. Τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, δηλαδή νά γίνει τό κάθε τι, ἐκπληρώθηκε ὄχι σάν μέ ἀνθρώπινη φωνή ἢ ἤχο, ἀλλά μέ τόν αἰώνιο Λόγο Του, τόν συναιώνιο μέ Αὐτόν.

Ἀλλά τά ὄντα δέν ἤρθαν ἀπλᾶ σέ ὑπαρξῆ. Ἔχουν καί ζωή. Τά φυτά καί τά ζῶα ἀναπτύσσονται. Ποιός ἔδωσε ζωή σ' αὐτά; Τό Ἅγιο

Πνεῦμα! Ἡ ἀρχή τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως μᾶς λέγει: «Καί πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος». Πρέπει δέ νά γνωρίζουμε ὅτι ἡ Παλαιά Διαθήκη ἐγράφη ἀρχικά στήν ἑβραϊκή γλώσσα καί ἔτσι ἔχουμε καί τό Ἑβραϊκό κείμενό της, ἀπό τό ὁποῖο ἔχουμε ἡμεῖς στήν Ἑκκλησία μας τήν ἑλληνική μετάφραση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τήν λεγομένη Μετάφραση τῶν Ο΄ (Ἑβδομήκοντα).³ Τό «ἐπεφέρετο ἐπάνω

---

3. Ἡ Μετάφραση τῶν Ο΄ εἶναι ἡ καλύτερη ἑλληνική μετάφραση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Χρονολογεῖται ἀπό τόν 3ο π.Χ. αἰώνα. Ἀποδίδεται σέ 70 ἢ γιά τήν ἀκρίβεια σέ 72 μεταφραστές καί γι’ αὐτό τήν ὀνομάζουμε Παλαιά Διαθήκη τῶν Ο΄ (Ἑβδομήκοντα). Ἡ πρώτη Ἑκκλησία κληρονόμησε τήν Μετάφραση τῶν Ο΄ ἀπό τούς Ἰουδαίους καί οἱ συγγραφεῖς τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀναφέρονται σ’ αὐτήν συχνά. Πιστεύουμε ὅτι ἡ Μετάφραση αὐτή ἔγινε μέ τόν δάκτυλο τῆς θείας προνοίας (Ἀνδροῦτσος, *Συμβολική*,² σελ. 142) καί τήν θεωροῦμε «θεόθεν οἰκονομηθεῖσαν», ὅπως λέγει ὁ Εὐσέβιος (*Εὐαγγ. Προπαρ. Η΄ α΄*). Βλ. γιά τήν Μετάφραση τῶν Ο΄ τά ὅσα ὠραία γράφει γι’ αὐτήν ὁ μακαριστός Καθηγητής μας Π. Μπρατσιώτης στό τιτάνειο ἔργο Του *Εἰσαγωγή εἰς τήν Παλαιάν Διαθήκην* ² (Ἐκδότης, Καθηγητής Νικόλαος Μπρατσιώτης, Ἐν Ἀθήναις 1993), σελ. 548 ἐξ., καί τοῦ Ἰδίου πάλι *Ἐπίτομος Εἰσαγωγή εἰς τήν Παλαιάν Διαθήκην*, Ἐν Ἀθήναις 1955, σελ. 277 ἐξ.

του ὕδατος», πού λέγει γιά τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τό κείμενό μας, τό ἀντίστοιχο Ἑβραϊκό κείμενο τό λέγει «πτερούγιζε ἥπια», (Ἑβρ. פְּטַרְטַר «με-ραχέφεθ») «ἐπώαζε», «κλωσσοῦσε» θά λέγαμε, καί ἀναπτύχθηκε ἀπ' αὐτό ἡ ζωή.⁴ Ἐνα ἄλλο βιβλίο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τό Δευτερονόμιο, ἐξηγεῖ: «Σάν τόν ἀετό, πού προστατεύει τήν φωλιά του καί πετάει πάνω ἀπό τά μικρά του» (32,11), τά ὁποῖα τά κλωσσάει καί τά βοηθεῖ γιά νά ἀυξηθοῦν, ἔτσι καί τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ μᾶς δίνει ζωή, μᾶς «κλωσσάει» καί μᾶς βοηθεῖ νά ἀναπτυχθοῦμε. Τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ Δοτήρας τῆς ζωῆς.

Ἔτσι λοιπόν, κατά τά παραπάνω, ἡ δημιουργία εἶναι ἔργο καί τῶν Τριῶν Προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ὅπως τό λέγει ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, «ὁ Πατήρ διά τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι ἀγίῳ τά πάντα ποιεῖ» (Ἐπιστολή πρὸς Σεραπίωνα 1,28. MPG 26,596). Ὁ Πατέρας εἶναι

---

4. «Τό “ἐπεφέρετο” ἐξηγεῖται ἀντί τοῦ συνέθαλπε καί ἐξωογόνει τήν τῶν ὑδάτων φύσιν, κατά τήν εἰκόνα τῆς ἐπωαζούσης ὄρνιθος καί ζωτικήν τινα δύναμιν ἐνειείσης τοῖς ὑποθαλπομένοις» (Μ. Βασίλειος, MPG 29,44).

ὁ «ἐξ οὗ τά πάντα» (Α΄ Κορ. 8,6. Ρωμ. 11,36)·
ὁ Υἱὸς εἶναι ὁ «δι' οὗ τά πάντα» (Ἰωάν. 1,3. Α΄
Κορ. 8,6. Κολ. 1,16. Ἑβρ. 1,2) καί τὸ Ἅγιον
Πνεῦμα εἶναι ὁ «ἐν ᾧ τά πάντα ἐγένετο» (Γεν.
1,2).⁵

3. Ἡ διήγηση τῆς Ἁγίας Γραφῆς περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου

Ἀσφαλῶς χρειάζεται πίστη γιὰ νὰ πιστέψουμε στὴν δημιουργία τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸν Θεό, ἔτσι ὅπως τὸ λέγει ἡ Ἁγία Γραφή, ὅτι ὅλα ἔγιναν ἀπὸ μὴ προϋπάρχουσα ὕλη. Γι' αὐτὸ καί ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέγει ὅτι «μέ τὴν πίστη παραδεχόμεθα ὅτι δημιουργήθηκε ὁ κόσμος μετὸν λόγο τοῦ Θεοῦ, ὥστε αὐτά, τὰ ὁποῖα βλέπουμε, νὰ μὴν ἔχουν γίνει ἀπὸ ὄρατά» (Ἑβρ.

---

5. Ὁ Ὀριγένης μᾶς λέγει ὅτι στὴν δημιουργία τοῦ κόσμου πρέπει νὰ νοήσουμε «τὴν προκαταρκτικὴν αἰτίαν τῶν γινομένων τὸν Πατέρα· τὴν δημιουργικὴν τὸν Υἱόν· τὴν τελειωτικὴν τὸ Πνεῦμα. Ἀρχὴ γάρ τῶν ὄντων μία (ὁ Πατήρ), δι' Υἱοῦ δημιουργοῦσα καὶ τελειοῦσα ἐν Πνεύματι» (Περὶ Ἁγίου Πνεύματος 16,38. MPG 32,136).

11,3). Για νά μᾶς διδάξει αὐτή τήν ἀλήθεια ἡ Ἁγία Γραφή μᾶς λέγει μία ἀπλή διήγηση, πού εἶναι καταληπτή σέ ὅλους τούς ἀνθρώπους ὅλων τῶν ἡλικιῶν: Σέ μορφωμένους καί σέ ἀγράμματους, σέ γέροντες, σέ νέους καί σέ μικρά παιδιά. Τήν παραθέτουμε σέ μετάφραση:

«Καί εἶπεν ὁ Θεός· “γενηθήτω φῶς...” Καί χώρισε ὁ Θεός τό φῶς ἀπό τό σκοτάδι... Καί ἔγινε ἑσπέρα καί ἔγινε πρωί, ἡμέρα πρώτη.

Καί εἶπε ὁ Θεός· “Νά γίνει στερέωμα...” Καί ἔγινε ἑσπέρα καί ἔγινε πρωί, ἡμέρα δεύτερη.

Καί εἶπε ὁ Θεός· “Νά συγκεντρωθοῦν τά ὕδατα σ’ ἓνα τόπο καί νά φανεῖ ἡ ξηρά”... Ὁ Θεός ἐκάλεσε τήν ξηρά γῆ καί τίς συγκεντρώσεις τῶν ὑδάτων τίς ὀνόμασε θάλασσες... Καί εἶπε ὁ Θεός· “Ἄς βλαστήσει ἡ γῆ χλωρό χόρτο, φυτά μέ σπέρματα τό κάθε εἶδος τους καί καρποφόρα δέντρα...”. Καί εἶδε ὁ Θεός τό ἔργο αὐτό ὅτι ἦταν καλό. Καί ἔγινε ἑσπέρα καί ἔγινε πρωί, ἡμέρα τρίτη.

Καί εἶπε ὁ Θεός· “Νά γίνουν φωστῆρες στό στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ...” Καί ἔκανε ὁ Θεός τούς δύο μεγάλους φωστῆρες· τόν μεγαλύτερο

φωστήρα για να εξουσιάζει την ημέρα και τον μικρότερο φωστήρα για να εξουσιάζει την νύκτα· επίσης δημιούργησε τους άστερες. Και είδε ο Θεός το έργο αυτό ότι ήταν καλό. Και έγινε έσπερα και έγινε πρωί, ημέρα τετάρτη.

Και είπε ο Θεός· “Νά βγάλουν τά νερά ὄργανισμούς πού νά κολυμποῦν καί πτηνά πού νά πετοῦν πάνω ἀπό τήν γῆ, στόν ἀνοιχτό θόλο τοῦ οὐρανοῦ”. Και είδε ο Θεός ότι ήταν καλά. Και εὐλόγησε ο Θεός αὐτά (τά ψάρια καί τά πτηνά)... Και έγινε έσπερα καί έγινε πρωί, ημέρα πέμπτη.

Και είπε ο Θεός· “Νά βγάλει ἡ γῆ ἔμφυχα ζῶα κατὰ τό εἶδος τους, κτήνη καί ἔρπετά καί ζῶα τῆς ξηρᾶς...” Και έγινε ἔτσι. Και είδε ο Θεός ότι ήταν καλά. Και είπε ο Θεός· “Ἄς πλάσουμε ἄνθρωπο κατὰ τήν εἰκόνα μας καί κατὰ τήν ὁμοίωσή μας· καί νά εξουσιάζει τοὺς ἰχθεῖς... καί τά πετεινά... καί ὅλη τήν γῆ...”. Ἔτσι δημιούργησε ο Θεός τόν ἄνθρωπο κατὰ τήν εἰκόνα του. Και είδε ο Θεός ὅλα ὅσα ἔκανε καί ἦταν ὅλα πολύ καλά. Ἔτσι έγινε έσπερα καί έγινε πρωί, ημέρα ἕκτη.

...Καί τήν ἑβδόμη ἡμέρα ἀναπαύθηκε ὁ Θεός ἀπό ὅλα τά ἔργα Του, ὅσα ἔκανε. Καί εὐλόγησε ὁ Θεός τήν ἑβδόμη ἡμέρα καί τήν ἀγίασε, γιατί σ' αὐτήν ἀναπαύτηκε ἀπό ὅλα τά ἔργα Του, ἀπό ὅσα ἔκανε ἀπό τήν ἀρχή» (Γεν. 1,1-31. 2,1-3).

Πραγματικά, ἡ ἱστορία αὐτή μέ τήν συναρπαστική της ἀπλότητα, πού γοητεύει τόν Μ. Βασίλειο,⁶ εἶναι ἓνα ὑπέροχο ποίημα, τό ὁποῖο λέγει στούς ἀνθρώπους ὅλων τῶν ἡλικιῶν ὅτι ὁ Θεός ἐποίησε τά πάντα «ἐν σοφίᾳ» (Ψάλμ. 103[104],24).

4. Τί σημαίνουν οἱ ἕξι ἡμέρες τῆς δημιουργίας

α. Μία ἀπορία ὅμως μπορεῖ νά γεννηθεῖ ἀπό τήν παραπάνω διήγηση τῆς Γενέσεως περί δημιουργίας: Κατά τήν διήγηση αὐτή ὁ ἥλιος ἔγινε τήν τέταρτη ἡμέρα. Στήν ἀρχή ὅμως τό κείμενο λέγει ὅτι «ἔγινε ἑσπέρα, ἔγινε πρωί, ἡμέρα πρώτη». Πῶς μπορεῖ νά ὑπάρξει πρώτη ἡμέρα μέ πρωί καί ἑσπέρα χωρίς νά ὑπάρχει

---

6. Βλ. τό ἔργο του *Εἰς τήν Ἑξαήμερον*, MPG 29.

ἀκόμη ὁ ἥλιος; Σ' αὐτό ἄς ποῦμε κατά πρῶτον γενικά αὐτό πού συνήθως λέγεται, ὅτι οἱ ἡμέρες, γιά τίς ὁποῖες ὀμιλεῖ ἡ διήγηση τῆς Γενέσεως περί δημιουργίας, δέν εἶναι οἱ ἡμέρες πού μετριοῦνται μέ τήν ἀνατολή καί τήν δύση τοῦ ἡλίου. Δέν εἶναι ἡμέρες διάρκειας εἴκοσι τεσσάρων ὥρῶν σύμφωνα μέ τήν περιστροφική κίνηση τῆς γῆς περί τόν ἄξονά της. Πρόκειται γιά θεϊκές ἡμέρες, ἄς τό ποῦμε ἔτσι, καί ὄχι γιά ἀνθρώπινες ἡμέρες. Ὁ ἀπόστολος Πέτρος μᾶς λέει: «Ἐνα πράγμα νά μή λησμονεῖτε, ἀγαπητοί, τό ὅτι μία ἡμέρα γιά τόν Κύριο εἶναι σάν χίλια ἔτη, καί χίλια ἔτη εἶναι σάν ἡμέρα μία» (Β' Πέτρ. 3,8).

Ἀπ' αὐτόν τόν λόγο τοῦ ἀποστόλου Πέτρου φαίνεται καθαρά ὅτι ὁ θεῖος χρόνος δέν εἶναι ἴδιος μέ τόν ἀνθρώπινο χρόνο. Ἀφοῦ ὁ Θεός εἶναι ὁ Δημιουργός τοῦ χώρου καί τοῦ χρόνου, ὁ ἴδιος ἄρα εἶναι ἐκτός χώρου καί χρόνου. Γι' αὐτό τόν λόγο δέν εἶναι δυνατόν νά συγκρίνουμε τίς ἀνακαλύψεις τῆς ἐπιστήμης μέ τίς ἀποκαλύψεις τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὅπως τό κάνουν μερικοί ἀφελεῖς νομίζοντες ὅτι ὁ συγγραφεύς τῆς Γενέσεως ἤθελε νά

γράφει Γεωλογία και Παλαιοντολογία. Πρέπει να γνωρίζουμε ότι οι αλήθειες της αποκαλύψεως της Αγίας Γραφής δεν είναι οι ίδιες με τις ανακαλύψεις της επιστήμης. Η επιστήμη ερευνά φαινόμενα που ξεδιπλώνονται στον χώρο και στον χρόνο. Ο Θεός όμως, ξαναλέγουμε, είναι υπεράνω του χώρου και του χρόνου και πάνω από κάθε τι που ερευνά ή επιστήμη. Άλλα και ο Θεός πάλι είναι που έδωσε στον άνθρωπο την λογική, με την οποία αυτός ερευνά και δημιουργεί επιστήμη.⁷

β. Οι έξι ημέρες της δημιουργίας θεωρούνται γενικά ότι είναι έξι φάσεις της δημιουργίας, ότι καθορίζουν έξι διαδοχικές περιόδους στο έργο της δημιουργίας. Άλλα θα πούμε και μιά άλλη ερμηνεία, ή οποία απαντά στο τεθέν στην αρχή ερώτημα, για τό πώς δηλαδή μπορούμε να μιλάμε για πρώτη ημέρα δημιουργίας, αφού ο ήλιος έγινε την τέταρτη ημέρα. Κατά την ερμηνεία αυτή, που πρέπει να την προσέξουμε, οι ημέρες δεν αναφέρονται στο ίδιο τό έργο της

---

7. Βλ. The Living God (A Catechism for the Christian Faith, Volume 1, St Vladimir's Seminary Press, New York 1996, σελ. 3 έξ.).

δημιουργίας, αλλά στην αποκάλυψη αὐτοῦ τοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ σέ μᾶς. Ἡ ἐρμηνεία αὐτή, πού ὑποστηρίζεται ἀπό παλαιά, λέει ὅτι ἡ διήγηση τῆς Γένεσης περί δημιουργίας διαιρεῖται σέ ἕξι τμήματα (ἕξι ἡμέρες) ἀπό συγκατάβαση στήν ἀδύνατη νόησή μας, γιά νά μᾶς βοηθήσει νά στοχαστοῦμε τό ὑπέροχο δημιουργικό ἔργο τοῦ Θεοῦ. Τό χωρίο «ὁ Ζῶν εἰς τόν αἰῶνα ἔκτισε τά πάντα κοινῇ» (Σοφ. Σειρ. 18,1) ἐρμηνεύεται: «Ὁ Θεός, πού ζεῖ αἰώνια, δημιούργησε ὅλα τά πράγματα ἀμέσως». Ὁ Θεός «εἶπε καί ἐγενήθησαν» (Ψάλμ. 32,9). Γι' αὐτό καί ἡ διήγηση τῆς Γενέσεως μετά τήν ἀπαρίθμηση τῶν ἕξι ἡμερῶν μιλάει γιά μία ἡμέρα δημιουργίας τοῦ σύμπαντος (Γεν. 2,4)!⁸ Τό δημιουργικό ἔργο τοῦ Θεοῦ δέν μπορεῖ νά περιορίζεται ἀπό μεταστροφές τοῦ χρόνου καί τοῦ χώρου. «Οἱ ἡμέρες τῆς δημιουργίας εἶναι περίοδοι παρατηρήσεως τοῦ ἀνθρώπου καί ὄχι ἡμέρες τοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ»

---

8. «Ἡ ἡμέρα, κατά τήν γενική συμβολική γλώσσα τῶν πατέρων, εἶναι ἓνα σύμβολο πού φανερώνει παραστατικά τήν ὀλοκλήρωση μιᾶς φάσης, πού θά μπορούσε νά εἶναι ἓνα δευτερόλεπτο ἢ δισεκατομμύρια χρόνια» (Ν. Ματσούκας, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Β*, σελ. 169).

(Ὀριγένης, Αὐγουστίνος).⁹ Ἐάν, λοιπόν, λέγομε τώρα, κατὰ τὴν παραπάνω ἐρμηνεία, ἡ δημιουργία τῶν ὄντων ἐγίνε ἀμέσως, δέν ἔχει πολύ ἰσχὺ τὸ ἐρώτημα, πῶς μπορεῖ νά μιλάμε γιὰ πρώτη καὶ δεύτερη καὶ τρίτη ἡμέρα, ἀφοῦ ὁ ἥλιος ἐγίνε τὴν τετάρτη ἡμέρα. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἔχουμε τὸ φῶς (βλ. Γεν. 1,3).¹⁰ Θά ποῦμε ὅμως παρακάτω καὶ ἄλλη ἐρμηνεία γιὰ τὸ θέμα αὐτό.

γ. Ἀλλά, πῶς ἐγίνε ἀμέσως ἡ δημιουργία τῶν ὄντων, ὅπως τὸ εἶπε ἡ παραπάνω ἐρμηνεία; Γιά

---

9. Βλ. τὸ βιβλίό μας *Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη (περιεχόμενο καὶ θεολογία της)*,² Ἀθῆναι 2003, σελ. 39, ὑπ. 3. Τὴν παραπάνω ἐρμηνεία, μέ τόν ἀναφερόμενο λόγο τοῦ Ὀριγένους καὶ τοῦ Αὐγουστίνου, τὴν εἶδα γιὰ πρώτη φορά στὴν παλαιὰ ἐρμηνευτικὴ (καὶ πρακτικὴ) Σειρά τῶν Various Authors.

10. Στὸ τεθὲν ἐρώτημα δίνεται καὶ ἡ ἐρμηνεία ὅτι τὴν τέταρτη ἡμέρα δέν ἔχουμε δημιουργία τοῦ φωτός, ἀλλά μόνο τοῦ σώματος αὐτοῦ, τοῦ ἡλίου, στὸ ὁποῖο συγκεντρώθηκε τὸ ὑπάρχον ἤδη ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα διακεχυμένο φῶς. «Τότε (τὴν πρώτη ἡμέρα) μέν γάρ αὐτὴ τοῦ φωτός ἡ φύσις παρήχθη· νῦν δὲ τὸ ἡλιακόν τοῦτο σῶμα ὄχημα εἶναι τῷ πρωτογόνῳ ἐκείνῳ φωτὶ παρεσκευάσται. Ὡς γάρ ἄλλο τὸ πῦρ καὶ ἄλλο ὁ λύχνος· τὸ μέν τὴν τοῦ φωτίζειν δύναμιν ἔχον, τὸ δὲ παραφαίνειν τοῖς δεομένοις πεποιημένον» (Μ. Βασιλείου, *Εἰς τὴν Ἑξαήμερον* MPG 29,121).

τό θέμα αυτό ἔχουμε πατερικές μαρτυρίες. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης μιλάει γιά τήν δημιουργία σάν μία ἀκαριαία ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, μέ τήν ὁποία δημιουργήθηκαν ἀπό τήν ἀρχή ὅλες οἱ καταβολές τῶν ὄντων καί ἔπειτα ἀρχίζει ἡ δυναμική ἐξέλιξη καί φανέρωση ὄλων τῶν ποιητικῶν καί μεγεθῶν τοῦ σύμπαντος τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς. Λέγει ὁ ἅγιος πατήρ: «...Ὅτι πάντων τῶν ὄντων τάς ἀφορμάς καί τάς αἰτίας καί τάς δυνάμεις συλλήβδην ὁ Θεός ἐν ἀκαρεῖ καταβάλετο καί ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ θελήματος ὀρμῇ ἡ ἐκάστου τῶν ὄντων οὐσία συνέδραμεν, οὐρανός, αἰθήρ, ἀστέρες, πῦρ, ἀήρ, θάλασσα, γῆ, ζῶα, φυτά...» (Περί τῆς Ἑξαήμερου MPG 44, 72AB). Ἀλλά καί ὁ Μ. Βασίλειος εἶχε πεῖ ὅτι ἡ δημιουργική ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἔβαλε στήν γῆ ἀπό τήν ἀρχή σπερματικές καταβολές καί ἀπ' αὐτές τίς καταβολές προῆλθαν ἀργότερα τά διάφορα εἶδη στίς γνωστές φάσεις (τίς 7 δημιουργικές ἡμέρες): «Ἐκάστου γένους τάς ἀπαρχάς νῦν, οἷονεί σπέρματά τινα τῆς φύσεως προβληθῆναι κελεύει· τό δέ πλῆθος αὐτῶ ἐν τῇ μετὰ ταῦτα διαδοχῇ ταμιεύεται, ὅταν αὐξάνε-

σθαι καί πληθύνεσθαι δέη» (*Εἰς τήν Ἑξαήμερον* MPG 29,149C).¹¹ Εἶναι μεγαλόπρεπη πράγ-

11. Ὁ Καθηγητής Ν. Ματσούκας (*Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Β*, σελ. 172) παραθέτοντας τά παραπάνω πατερικά χωρία λέγει τά ἐξῆς σπουδαῖα: «Σ' αὐτό τό σημεῖο ὁ Μ. Βασίλειος εἰσάγει ἐπιστημονικές θεωρίες τῆς ἐποχῆς του, καί τίς μπολιάζει λειτουργικά μέ τή δήγηση τῆς Γένεσης. Συνεπῆς πρός τή γραμμή του, ὅτι τό «πῶς» τῆς δημιουργίας διευρύνεται μέ τήν ἔρευνα καί δέν ἀνήκει στή χαρισματική γνώση τῆς θεοπνευστίας, συμπληρώνει μέ πολύ ἐνδιαφέροντα τρόπο τίς πληροφορίες πού παίρνει ἀπό τήν Ἁγία Γραφή. Αὐτόν τό συνδυασμό ὀφείλει νά κάνει κάθε σύγχρονη θεολογία, καί νά μή σπεύδει νά καταδικάζει τίς θεωρίες τῶν ἐπιστημόνων». Καί σέ ὑποσημείωση γράφει: «Ἐπειδή ὁ Μ. Βασίλειος δέχεται πῶς ἡ γῆ στό σύνολό της εἶναι προικισμένη δυνάμει μέ ζωογονητικές ιδιότητες – μέ ὀργανικές δυνατότητες θά λέγαμε – μιᾶ ἐπιστημονική πλάνη ἐκείνης τῆς ἐποχῆς (ὅτι τά χέλια προέρχονται αὐτόματα ἀπό τή λάσπη δίχως αὐγά) τήν ἐξηγεῖ μέ τήν παραπάνω βάση. Ἔτσι ὑποστηρίζει πῶς ὑπάρχουν δύο εἶδη πολλαπλασιασμοῦ: 1) τά μέν παράγονται ἀπό τά δέ «ἐκ τῆς διαδοχῆς», καί 2) ἄλλα παράγονται ἀπό τήν ἴδια τή γῆ πού τά ζωογονεῖ μέ τήν (ὀργανική) δύναμη πού κατέχει. Ἐδῶ ἔχει μεγάλη σημασία τό γεγονός ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος, ἐνῶ τό μπορούσε ἀνετα σ' ἓνα κήρυγμα, δέν λέει πῶς δημιουργεῖ ἐκείνη τή στιγμή ὁ Θεός ἐκ τοῦ μή ὄντος, ἀλλά ὅτι ἡ γῆ εἶναι προικισμένη μέ τέτοιες ζωογονητικές καί ὀργανικές ιδιότητες. Βλ. Μ. Βασιλείου *Εἰς τήν Ἑξαήμερον* PG 29,189CD-192A. Περισσότερες λεπτο-

ματι αυτή ή παράσταση περί τής δημιουργίας του σύμπαντος, όπως τό λέγουν οί Άγιοι Πατέρες: "Ότι ό Θεός δημιούργησε άκαιαίως, άμέσως, όλες τίς καταβολές του σύμπαντος και από αυτές τίς καταβολές προήλθαν έπειτα όλα τά ύπάρχοντα όντα στό σύμπαν.

δ. Άλλά γιατί ή Άγία Γραφή μιλάει για έξι δημιουργικές ήμέρες, αφού ή δημιουργία έγινε άμέσως;

Τό ά' κεφ. τής Γενέσεως, στό όποιο έχουμε τήν διήγηση περί δημιουργίας του κόσμου σε 6 ήμέρες, ανήκει στην Ίερατική πηγή (P), ή όποια συντάχθηκε κατά τήν διάρκεια του 6ου και 5ου αι. π.Χ., τότε πού ό Ιουδαϊκός λαός είχε πορευθεί στην αιχμαλωσία (586 π.Χ). Στην αιχμαλωσία εύρισκόμενος ό λαός εκινδύνευε να άπολέσει τίς θρησκευτικές του παραδόσεις, αλλά και αυτήν τήν πίστη του, γιατί οί Βαβυλώνιοι, μεταξύ τών όποίων έζησε ως αιχμάλωτος, λάτρευαν ως θεούς

μέρειες βλ. στό έργο του Ν. Ματσούκα, *Έπιστημονικά, φιλοσοφικά και θεολογικά στοιχεία τής Έξαημέρου του Μ. Βασιλείου*, Τόμος έόρτιος χιλιοστής εξακοσιοστής έπετείου Μεγάλου Βασιλείου, Θεσσαλονίκη 1981, σελ. 75-92».

τόν ἥλιο καί τούς ἀστέρες. Γιά τήν βοήθεια λοιπόν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, γιά τόν στηριγμό του στήν πίστη του καί τήν διαφύλαξη τῶν ἱερῶν του παραδόσεων, ἐγράφη ἀπό τήν Ἱερατική παράδοση ἡ διήγηση αὐτή τῆς Γενέσεως περί δημιουργίας. Ἡ διήγηση αὐτή ἐγράφη κατὰ τά μεταιχμαλωσιακά ἔτη, ἀλλά ἐγράφη βάσει παλαιῶν παραδόσεων, πού ἀνήκουν καί στήν πρὶν ἀκόμη ἀπό τόν Μωυσῆ ἐποχή. Στήν διήγηση παριστάνεται ὁ Θεός νά δημιουργεῖ τόν κόσμον σέ 6 ἡμέρες καί νά ἀναπαύεται τήν 7η ἡμέρα, τό Σάββατο. Γιατί; Γιατί ἡ πιό σπουδαία παράδοση τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, τήν ὁποία παραθεωροῦσε στήν αἰχμαλωσία, ἦταν ἡ παράδοση τοῦ Σαββάτου. Ἀλλά ἡ διήγηση παριστάνει καί αὐτόν τόν Θεό νά τηρεῖ (!) τήν ἀργία τοῦ Σαββάτου, γιά νά παραδειγματιστοῦν ἀπό αὐτό οἱ Ἰουδαῖοι καί νά μὴ λησμονοῦν τήν παράδοση τῶν πατέρων τους. Ἐπειτα ἡ διήγηση αὐτή περί δημιουργίας παριστάνει τόν ἥλιο νά δημιουργεῖται τήν τέταρτη ἡμέρα, σάν νά θέλει νά πεῖ γι' αὐτόν, πού οἱ Βαβυλώνιοι τόν λάτρευαν γιά Θεό, ὅτι... δέν εἶναι καί πολύ ἀναγκαῖος, γιατί καί χωρίς αὐτόν ὑπῆρχε προηγουμένως ζωή! Ἡ

ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι τό φῶς τοῦ ἡλίου, πού εἶναι τόσο ἀναγκαῖο γιά τήν ζωή, δημιουργήθηκε ἀπό τήν πρώτη ἡμέρα (Γεν. 1,3). Ἔτσι εἶναι φανερό νομίζουμε, κατὰ τήν ἐρμηνεία αὐτή, γιατί ὁ ἥλιος λέγεται στήν διήγηση περί δημιουργίας ὅτι ἐμφανίστηκε τήν τέταρτη ἡμέρα: Γιά πολεμική τῆς λατρείας του! Γιά τόν ἴδιο λόγο, νομίζουμε, στήν ἴδια διήγηση λέγονται ταπεινωτικά ῥήματα γιά τόν ἥλιο καί τούς ἀστέρες, ὅτι δηλαδή ὁ Θεός «ἔθετο αὐτούς» (Γεν. 1,17), σάν νά εἶναι – ὅπως καί εἶναι – μικρά ἀντικείμενα στά χέρια τοῦ Θεοῦ, καί τά ἔκανε γιά εἰδικό σκοπό, γιά νά εἶναι «εἰς φαῦσιν ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνεσθαι ἐπί τῆς γῆς» (Γεν. 1,15) καί «διαχωρίζει ἀνά μέσον τοῦ φωτός καί ἀνά μέσον τοῦ σκότους» (Γεν. 1,18) Εἶναι ἀνόητο λοιπόν νά προσκυνοῦνται ὡς θεοί.

5. Γιά τό «πῶς» ἔγινε ὁ κόσμος

α. Ἡ Ἁγία Γραφή μᾶς μιλάει μόνο γιά τό «ποιός» ἔκανε τόν κόσμο καί ὄχι γιά τό «πῶς»

ἔγινε ὁ κόσμος. Τόν κόσμο τόν ἔκανε ὁ Θεός καί ἡμεῖς στό «Πιστεύω» μας ὁμολογοῦμε τόν Θεό «ποιητήν οὐρανοῦ καί γῆς, ὄρατῶν τε πάντων καί ἀοράτων». Τό θέμα ὅμως «πῶς» ἔγινε ὁ κόσμος δέν μᾶς τό ἀπαγορεύει ἡ πίστη μας νά τό ἐρευνήσουμε ἐπιστημονικά μέ βάση βέβαια αὐτά πού ἡ Γένεση μᾶς καταθέτει μέ ἀπλότητα. Στό ἐρώτημα, γιατί ὁ Θεός δέν μᾶς ἀποκάλυψε καί τό πῶς ἀκριβῶς ἔγινε ἡ δημιουργία, ὁ Μ. Βασίλειος ἀπαντᾷ ὅτι ὁ Θεός μᾶς ἔδωσε τόν νοῦν, πού πρέπει νά τόν γυμνάζουμε καί νά βρίσκουμε τά μυστικά τῆς δημιουργίας: «Παρέλιπε δέ ἡ ἱστορία – τῆς δημιουργίας ἡ ἱστορία – τόν ἡμέτερον νοῦν γυμνάζουσα πρός ἐντρέχειαν, ἐξ' ὀλίγων ἀφορμῆν παρεχομένη ἐπιλογίζεσθαι τά λειπόμενα» (Εἰς τήν Ἑξαήμερον MPG 29,33B). Τό νά ποῦμε ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή μᾶς λέγει ὅχι μόνο γιά τό «ποιός» ἔκανε τόν κόσμο, ἀλλά καί γιά τό «πῶς» ἔγινε ὁ κόσμος – ἕνα λάθος πού γινόταν παλαιότερα – μᾶς ὁδηγεῖ σέ σύγχυση καί στήν ἀνάγκη νά ἐναρμονίσουμε τήν ἐπιστήμη μέ τίς ἀπλές διηγήσεις τῆς Γενέσεως περί δημιουργίας. Ἀλλά «ἡ ὀρθόδοξη θεολογία

τῆς μακραίωνης παράδοσης δέν παγιδεύτηκε σέ καμιά ἀνάγκη ἐναρμόνισης ἐπιστήμης καί θρησκείας καί μπόρεσε νά δεῖ χωριστά τά θέματα τοῦ ποιός δημιούργησε τόν κόσμο, καί τοῦ πῶς δημιουργήθηκε. Τά δύο ἀνεξάρτητα ἐπίπεδα, τῆς θεολογίας καί τῆς ἐπιστήμης, συνενώθηκαν λειτουργικά, καί δέν ἐννοήθηκαν ποτέ διαλεκτικά» (Ματσούκας, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Β*, σελ. 168). Τό θέμα λοιπόν τοῦ «πῶς» τῆς δημιουργίας ἀνήκει στήν ἐπιστημονική ἔρευνα καί ἀσφαλῶς, ὅπως μᾶς λέγει πάλι ὁ Μ. Βασίλειος, ἀπό τήν ἔρευνα αὐτή τρανώνεται ὁ θαυμασμός μας πρός τόν Θεό.¹²

β. Τό δεύτερο τό ὁποῖο παρατηροῦμε ἀπό τίς ἀξιοσημειώτες ἀπόψεις τοῦ Μ. Βασιλείου καί τοῦ ἀγίου Γρηγορίου Νύσσης, πού ἀναφέραμε γιά τό «πῶς» τῆς δημιουργίας, ὅτι δηλαδή τά ὄντα προῆλθαν ἀπό σπερματικές καταβολές πού ἔβαλε

---

12. «Οὐ γάρ ἐλαττοῦται ἡ ἐπί τοῖς μεγίστοις ἐκπληξίς, ἐπειδάν ὁ τρόπος καθ' ὃν γίνεται τι τῶν παραδόξων ἐξευρεθῆ· εἰ δέ μή ἀλλά τό γε ἀπλοῦν τῆς πίστεως ἰσχυρότερον ἔστω τῶν λογικῶν ἀποδείξεων» (*Εἰς τήν Ἐξαήμερον*, MPG 29,25A).

ἀπό τήν ἀρχή ἢ δημιουργική ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, εἶναι ὅτι κατά τήν ἐρμηνεία αὐτή δεχόμεστε, κατά κάποια ἀναλογία, ὁμοιότητες μέ τίς θέσεις τῶν ἐξελικτικῶν. Κατά τήν ἐρμηνεία αὐτή τά διάφορα εἶδη δέν δημιουργήθηκαν ἀπό τήν ἀρχή μέ τήν τωρινή τους μορφή, ἀλλά προῆλθαν, ξαναλέγομε, ἀπό σπερματικές καταβολές, πού ἔβαλε στήν γῆ ὁ Θεός. Πραγματικά, ἐξέλιξη εἶναι τό νά ποῦμε αὐτό πού λέγει ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὅτι μέ μία ἀκαριαία ἐνέργειά του ὁ Θεός δημιούργησε ἀρχικά ὅλες τίς καταβολές τῶν ὄντων καί μετά ἄρχισε ἡ δυναμική ἐξέλιξη αὐτῶν τῶν καταβολῶν καί ἡ φανέρωση ὄλων τῶν ποικιλιῶν τοῦ σύμπαντος. Μέ τόν τρόπο αὐτό δέχονται οἱ ἐπιστήμονες θεολόγοι ὅτι κατασκευάστηκε καί ὁ ἄνθρωπος. «Ἡ καταβολή του βρίσκεται στό σύνολο τῶν καταβολῶν. Ἐπομένως ἡ ἀρχική του ὑπαρξη δέν εἶναι ἡ ἱστορική τοῦ Ἀδάμ καί τῆς Εὕας, ἀλλά ἀγενής καί σπερματική. Ἀκριβῶς σέ τούτη τήν σπερματική καταβολή ἐνυπάρχει μέ τήν θεία πρόγνωση καί δύναμη τό κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν, ὅπως καί ἡ δυνατότητα γιά τόν σχηματισμό σέ ἄνδρα καί γυναίκα» (Μα-

τσούκας, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β*, σελ. 173).¹³

---

13. Αυτό πρέπει να τό έχουμε πολύ σοβαρά υπ' όψιν, γιατί διαφορετικά μπορεί κανείς να πλανηθεί – όπως και συνέβη σε ξένους θεολόγους – και να νομίσει ότι ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης στο έργο του *Περί κατασκευής ανθρώπου* πλατωνίζει και δέχεται δύο δημιουργίες του ανθρώπου: τήν μία του ιδεατού και «άγενοῦς» ανθρώπου και τήν άλλη του ιστορικού Ἀδάμ. «Τούτη τήν παρερμηνεία – λέγει ο δογματολόγος Ματσούκας – έκαναν μεγάλα και φανταχτερά όνόματα τής ξένης θεολογίας, και φυσικά ακολουθήσαν και δικοί μας πατρολόγοι. Ἀπλουστάτα ο πρώτος αυτός άνθρωπος είναι ο σπερματικός, ή σπερματική καταβολή που έγινε «συλλήβδην εν άκαρειῖ». Και είναι φυσικό ή σπερματική καταβολή, σαν ένα DNA, να είναι άγενής, φορέας όμως του κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν. Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί κατασκευής ανθρώπου* PG 44, 185BCD: «Οὐ γάρ συνωνομάσθη τῶ κτίσματι νῦν ὁ Ἀδάμ καθὼς ἐν τοῖς ἐφεξῆς ἡ ἱστορία φησίν· ἀλλ' ὄνομα τῶ κτισθέντι ἀνθρώπῳ οὐχ ὁ τίς, ἀλλ' ὁ καθόλου ἐστίν. Οὐκοῦν τῆ καθολικῆ τῆς φύσεως κλήσει τοιοῦτόν τι ὑπονοεῖν ἐναγόμεθα, ὅτι τῆ θεία προγνώσει τε καί δυνάμει πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἐν τῆ πρώτῃ κατασκευῇ περιεῖληπται». Ἐδῶ τά πράγματα εἶναι ξεκαθαρισμένα. Ὅπως μέ τήν άκαριαία καταβολή «τῶν άφορμῶν και τῶν αἰτιῶν και τῶν δυνάμεων» έχουμε τό καθόλου σύμπαν, ἔτσι και ἡ πρώτη κατασκευή του ανθρώπου είναι σπερματική και περιέχει ὅλη τήν ἀνθρωπότητα, και επομένως είναι ὁ καθόλου άνθρωπος. Καμιά λοιπόν θεωρία για

6. Τό θαῦμα τῆς δημιουργίας

Τήν δημιουργία οἱ πιστοί τήν βλέπουμε σάν ἕνα ὑπέροχο βιβλίο, στό ὁποῖο διαβάζουμε τήν παντοδυναμία καί τήν πανσοφία τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ. Τελειώνουμε τήν σύντομη αὐτή μελέτη μας περί δημιουργίας μέ τήν παράθεση μερικῶν στίχων ἀπό τόν ὑπέροχο Ψάλμ. 103 [104].¹⁴ Ὁ Ψαλμός αὐτός στήν λειτουργική μας γλώσσα λέγεται «προοιμιακός» Ψαλμός, ἐπειδή εἶναι στήν ἀρχή τοῦ λειτουργικοῦ μας «οἴμου» (= δρόμου), ὁ ὁποῖος ἀρχίζει μέ τήν Ἀκολουθία τοῦ Ἑσπερινοῦ. Εἶναι ὕμνος τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ. Πρέπει δέ νά μᾶς κάνει πολύ μεγάλη ἐντύπωση

τή δημιουργία ἰδεατοῦ ἀνθρώπου» (Ματσούκας, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Β*, σελ. 173).

14. Παραθέτουμε δύο ἀριθμήσεις τῶν Ψαλμῶν, τήν ἀρίθμηση τῆς Μεταφράσεως τῶν Ο' πρώτα καί ἔπειτα, σέ ἀγκύλη, τήν ἀρίθμηση τοῦ Ψαλμοῦ κατά τό Ἑβραϊκό κείμενο, πού εἶναι κατά ἕνα ἀριθμό μεγαλύτερη. Αὐτό συμβαίνει γιατί τούς Ψάλμ. 9 καί 10 τοῦ Ἑβραϊκοῦ κειμένου οἱ Ο' τούς συμπτύσσουν σέ ἕνα μέ τόν ἀριθμ. 9· μετά λοιπόν ἀπό τόν Ψάλμ. αὐτό ἔχουμε διπλῆ ἀρίθμηση στό βιβλίο τῶν Ψαλμῶν (Ψαλτήριον).

τό ὅτι καί ἡ λατρεία μας ἀρχίζει τόν «δρόμο»
της μέ τήν δημιουργία.

¹Εὐλόγει, ἡ ψυχή μου, τόν Κύριον.
Κύριε ὁ Θεός μου, ἐμεγαλύνθης σφόδρα,
ἐξομολόγησιν καί μεγαλοπρέπειαν ἐνεδύσω,
²ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον,
ἐκτείνων τόν οὐρανόν ὡσεὶ δέρριν·
³ὁ στεγάζων ἐν ὕδασι τά ὑπερῶα αὐτοῦ,
ὁ τιθεῖς νέφη τήν ἐπίβασιν αὐτοῦ,
ὁ περιπατῶν ἐπί πτερύγων ἀνέμων·
⁴ὁ ποιῶν τούς Ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα
καί τούς λειτουργούς αὐτοῦ πυρός φλόγα.
⁵Ὁ θεμελιῶν τήν γῆν
ἐπί τήν ἀσφάλειαν αὐτῆς,
οὐ κλιθήσεται εἰς τόν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

.....

¹⁰Ὁ ἐξαποστέλλων πηγάς ἐν φάραγξιν,
ἀναμέσον τῶν ὀρέων διελεύσονται ὕδατα·
¹¹ποτιοῦσι πάντα τά θηρία τοῦ ἀγροῦ,
προσδέξονται ὄναγροι εἰς δίψαν αὐτῶν·
¹²ἐπ' αὐτά τά πετεινά τοῦ οὐρανοῦ
κατασκηνώσει,
ἐκ μέσου τῶν πετρῶν δώσουσι φωνήν.

¹³ Ποτίζων ὄρη ἐκ τῶν ὑπερώων αὐτοῦ,
ἀπό καρποῦ τῶν ἔργων σου
χορτασθήσεται ἡ γῆ.

¹⁴ Ὁ ἐξανατέλλων χόρτον τοῖς κτήνεσι
καί χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων,
τοῦ ἐξαγαγεῖν ἄρτον ἐκ τῆς γῆς·

.....

¹⁹ Ἐποίησε σελήνην εἰς καιρούς,
ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ.

²⁰ Ἐθου σκότος καί ἐγένετο νύξ·
ἐν αὐτῇ διελεύσονται
πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ.

²¹ Σκύμνοι ὠρούμενοι τοῦ ἀρπάσαι
καί ζητῆσαι παρά τῷ Θεῷ βρωῶσιν αὐτοῖς.

²² Ἄντειλεν ὁ ἥλιος καί συνήχθησαν
καί εἰς τὰς μάνδρας αὐτῶν κοιτασθήσονται.

.....

²⁴ Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα Σου, Κύριε·
πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας·
ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου.

²⁵ Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καί εὐρύχωρος·
ἐκεῖ ἔρπετά, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς,
ζῶα μικρά μετὰ μεγάλων.

.....

²⁷ Πάντα πρὸς σέ προσδοκῶσι,
δοῦναι τήν τροφήν αὐτῶν εἰς εὐκαιρον·
²⁸ δόντος σου αὐτοῖς συλλέξουσιν,
ἀνοιξαντός σου τήν χεῖρα,
τά σύμπαντα πλησθήσονται χρηστότητος.
²⁹ Ἀποστρέψαντος δέ σου τό πρόσωπον
ταραχθήσονται·
ἀντανελεῖς τό πνεῦμα αὐτῶν, καί ἐκλείψουσι
καί εἰς τόν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν.
³⁰ Ἐξαποστελεῖς τό πνεῦμά Σου
καί κτισθήσονται,
καί ἀνακαινιεῖς τό πρόσωπον τῆς γῆς.
³¹ Ἦτω ἡ δόξα Κυρίου εἰς τούς αἰῶνας·
εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπί τοῖς ἔργοις αὐτοῦ·
³² ὁ ἐπιβλέπων ἐπί τήν γῆν
καί ποιῶν αὐτήν τρέμειν·
ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀρέων καί καπνίζονται.
³³ Ἄσω τῷ Κυρίῳ ἐν τῇ ζωῇ μου,
φαλῶ τῷ Θεῷ μου ἕως ὑπάρχω·
³⁴ ἠδυνθείη αὐτῷ ἡ διαλογία μου,
ἐγώ δέ εὐφρανθήσομαι ἐπί τῷ Κυρίῳ.

Β΄

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

(Γεν. 1,26-28. 2,4-7. 21-24)

1. Ὁ ἄνθρωπος «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» πλασμένος

α. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι καί αὐτός κτίσμα Θεοῦ, εἶναι ὅμως τό ἀνώτερο ἀπό ὅλα τά ἄλλα κτίσματα. Καί ὑποδηλώνεται αὐτό στήν Παλαιά Διαθήκη, πρῶτον μὲν μέ τό ὅτι παρουσιάζεται νά δημιουργεῖται τελευταῖος, σάν κορύφωμα ὅλης τῆς δημιουργίας, δεύτερον δέ μέ τό ὅτι δημιουργεῖται κατὰ ἀνώτερο τρόπο. Γιά τά ἄλλα ὄντα ὁ Θεός «εἶπε καί ἐγενήθησαν» (Ψάλμ. 32,9)· γιά τόν ἄνθρωπο ὅμως ὁ Θεός, ἀπευθυνόμενος στά ἄλλα δύο πρόσωπα τῆς Θεότητος, τόν Υἱό καί τό Ἅγιο Πνεῦμα, λέγει «ποιήσωμεν». Καί ἀκόμη περισσότερο, ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖται κατὰ τήν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. «Καί εἶπεν ὁ Θεός· “Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καί καθ' ὁμοίωσιν”» (Γεν.

1,26). Αυτό είναι ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου, πού τόν καθιστᾶ τό ἀνώτερο δημιούργημα: Τό ὅτι εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ· τό ὅτι πλάστηκε μέ τήν δυνατότητα νά θεωθεῖ, νά μετάσχει στήν μακαριότητα τοῦ Θεοῦ. Ὅλα τά ὄντα, καί ὁ ἄνθρωπος μαζί, ἔγιναν ἀπό τήν δημιουργική ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ· καί ὅλα λοιπόν, καί τά ζῶα καί τά φυτά, μετέχουν στήν οὐσιοποιό ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως καί οἱ ἄγγελοι, ἐπειδή δημιουργήθηκαν «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», μετέχουν καί στήν σοφοποιό καί στήν θεοποιό ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Αυτό ξαναλέγομε εἶναι τό μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου, τό ὅτι εἶναι πλασμένος κατὰ τήν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καί ἔχει γι' αὐτό τήν δυνατότητα νά γίνει ἅγιος. Ἄς ποῦμε ὅμως ἐδῶ ὅτι ἡ Βίβλος καί ἡ Ἐκκλησία βλέπει συνολικά ὅλο τόν ἄνθρωπο, ὅπως βγῆκε ἀπό τά χέρια τοῦ Δημιουργοῦ, καί ὡς ψυχή καί ὡς σῶμα. Ἐτσι τό «κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ» στόν ἄνθρωπο ἡ Ἐκκλησία τό βλέπει καί στό σῶμα του. «Οὐ γάρ ἄνευ τοῦ σώματος ἡ ψυχή “εἰκόν” εἴρηται» (Προκόπιος, MPG 87A, 120). Καί ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς λέγει: «Ἰσχυρισαίμην γάρ ἐκ

τῆς γραφικῆς ἀνθρώπου φυσιολογίας ὀρμώμενον, μὴ ἄν ψυχὴν μόνην, μήτε σῶμα μόνον λέγεσθαι ἄνθρωπον, ἀλλὰ τό συναμφότερον, ὅν δὴ κατ' εἰκόνα πεποιηκέναι Θεός λέγεται» (MPG 150,1361BC).

Μία ἀπορία ὅμως μπορεῖ νά ἐκφράσει ἐδῶ κάποιος: Πῶς μπορεῖ νά λέγομε ὅτι τό «κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ» στόν ἄνθρωπο ἀναφέρεται καί στό σῶμα του, ἀφοῦ ὁ Θεός δέν ἔχει σῶμα; Δέν εἶναι «ἀνθρωπόμορφον» τό θεῖον.¹⁵ Ὡστε, λοιπόν, πρέπει νά βροῦμε Θεό μέ σῶμα, γιά νά νοήσουμε ὅτι καί κατὰ τό σῶμα του ὁ ἄνθρωπος εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ! Στήν συνέχεια τοῦ παραπάνω λόγου τῆς Γενέσεως πού μελετήσαμε, διαβάζουμε ἕνα ὠραῖο ὅσο καί περίεργο στίχο, πού λέγει: «Καί ἐποίησεν ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν» (στίχ. 27). Τό περίεργο τοῦ στίχου εἶναι ὅτι εἰσάγει δεύτερο Θεό, γιατί, κατ' εἰκόνα ποίου Θεοῦ ὁ Θεός ἐποίησε τόν ἄνθρωπο; Ἡ ἀπάντησις εἶναι ὅτι ὁ Θεός ἐποίησε τόν ἄνθρωπο κατὰ τήν εἰκόνα τοῦ Υἱοῦ Του, πού ἐπρόκειτο νά σαρκωθεῖ! Κατά τήν ἐρμηνεῖα λοι-

---

15. Βλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, MPG. 53,72.

πόν αυτή, αυτό τό γενικό πού γνωρίζουμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔγινε κατά τήν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἄς τό λέγομε ποιό εἰδικά, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔγινε κατά τήν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ!¹⁶

β. Σέ τί συνίσταται τό «κατ' εἰκόνα» καί «καθ' ὁμοίωσιν» τοῦ Θεοῦ στόν ἄνθρωπο; Συνήθως ἐρμηνεύεται ὅτι τό «κατ' εἰκόνα» ἀναφέρεται στήν πνευματική φύση τοῦ ἀνθρώπου, στό νοερό καί τό αὐτεξούσιο, στήν κυριαρχία του ἐπί τῆς κτίσεως καί στήν ἀθανασία του, μέ τήν

---

16. Καί εἰς Γεν. 9,6 ὁ Θεός λέγει: «Ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τόν ἄνθρωπον». Ὁ Σέργιος Bulgakoff στό ἔργο του *Du Verbe incarné (Agnus Dei)* 1943, σελ. 61 λέγει: «Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ. Τοῦτο σημαίνει ἀκριβῶς, ὅτι ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καί ὅτι διά τόν ἄνθρωπον ὁ Χριστός εἶναι ἡ ἀποκάλυψις καί ἡ πραγματοποίησις τῆς εἰκόνος ταύτης. Ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἐρχομένου, περιλαμβάνεται ἐν τῷ πρώτῳ ἀνθρώπῳ οὐ μόνον ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ... καί οὐχί μόνον ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ... ἀλλ' ἐν τῇ ἐνώσει τῶν δύο φύσεων εἰς μίαν ὑπόστασιν» (Ἡ παράθεσις ἀπό τήν σπουδαιότητα μελέτη τοῦ μακαριστοῦ Καθηγητοῦ μας Π. Μπρατσιώτου, *Τό Γενέσεως Α'26 ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ θεολογίᾳ*, 1953, σελ.13).

δυνατότητα τῆς ὁποίας αὐτός ἐπλάσθη (Βλ. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Ἑκδόσις Ὁρθοδόξου πίστεως Β'12). Καί μέ αὐτά τά χαρίσματα τοῦ «κατ' εἰκόνα» ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος νά ἀναπτυχθεῖ πνευματικά καί νά ἀποβεῖ «καθ' ὁμοίωσιν» τοῦ Θεοῦ, νά πετύχει δηλαδή τήν θέωση. Ὡστε μέ αὐτή τήν ἐρμηνεῖα διαχωρίζονται οἱ δύο ἐκφράσεις. Τό «καθ' ὁμοίωσιν» εἶναι τό τέλος στό ὁποῖο μπορεῖ νά φθάσει τό «κατ' εἰκόνα». Τήν ἐρμηνεῖα αὐτή ἐκφράζουν καί Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας. Λόγου χάριν ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός λέγει: «Τό μέν γάρ κατ' εἰκόνα τό νοερόν δηλοῖ καί αὐτεξούσιον· τό δέ καθ' ὁμοίωσιν, τήν τῆς ἀρετῆς κατά τό δυνατόν ὁμοίωσιν» (MPG 94,920).¹⁷ Ὁμως ἄλλοι Πατέρες (λόγου χάριν ὁ Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης MPG

---

17. Καί ὁ Μέγας Βασίλειος λέγει: «Τό μέν “κατ' εἰκόνα” φύσει δέδοται ἡμῖν καί ἀμετάβλητον ἐξ ἀρχῆς· τό δέ “καθ' ὁμοίωσιν” ἐκ προαιρέσεως καί οἴκοθεν κατορθοῦμεν ὕστερον». «Ὡστε τό μέν “κατ' εἰκόνα” Θεοῦ, ἀρχή ἐστι καί ρίζα τοῦ ἀγαθοῦ, ἣν εὐθύς ἐν τῷ κτίζεσθαι συγκαταβεβλημένην τῇ φύσει μου ἔσχηκα· τό δέ “καθ' ὁμοίωσιν” Θεοῦ, ἔσχατον ἐκ τῶν ἔργων μου καί τῶν περὶ τά καλά πόνων καί τῆς πρὸς ὄλην ζωὴν ἐναρέτου διαγωγῆς περιγίνεται μοι» (MPG 30,29.32).

78,804. Πρβλ. Μ. Βασιλείου MPG 30,32) δέχονται τίς ἐκφράσεις «κατ' εἰκόνα» καί «καθ' ομοίωσιν» ὡς παράλληλες καί ταυτόσημες.

Καλύτερα, νομίζω, εἶναι νά ποῦμε ὅτι τό «κατ' εἰκόνα» τοῦ Θεοῦ στόν ἄνθρωπο ἀναφέρεται ὄχι στό νοερό καί στό αὐτεξούσιό του, στήν κυριαρχία του ἐπί τῆς κτίσεως κ.λπ., γιατί αὐτά τά ἔχει καί τά ἀναπτύσσει κάθε ἄνθρωπος, ἀκόμη καί ὁ ἄπιστος στόν Θεό· ἀλλά καλύτερα εἶναι νά ποῦμε ὅτι τό «κατ' εἰκόνα» τοῦ Θεοῦ στόν ἄνθρωπο εἶναι ἡ ἔμφυτη σ' αὐτόν τάση του καί ὁρμή του πρὸς τόν Θεό. Ἦ, ὅπως τό λέγει ὠραῖα ὁ Ἀνδρουῦτσος, «ἡ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ θεία εἰκὼν ἀνήκει εἰς τό πνευματικόν αὐτοῦ μέρος, καθ' ὅσον τοῦτο φέρεται πρὸς τόν Θεόν» (Δογματική σελ. 137). Ἀκόμα σαφέστερα λέγει τήν ἰδέα αὐτή ὁ Καθηγητής Βασίλειος Βέλλας: «Ἡ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐνυπάρχουσα εἰκὼν τοῦ Θεοῦ δέν ἔγκειται μόνον εἰς τήν πνευματικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν καί ἀθανασίαν, ὡς συνήθως τονίζεται, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ἰσραηλίτης τόν Θεόν προσεπάθησε νά κατανοήσῃ καί πλησιάσῃ οὐχί διὰ τῆς θεωρητικῆς σκέψεως, ἀλλά κυρίως διὰ

τῶν ἠθικῶν δυνάμεων, παραστήσας τοῦτον ὡς τό Ὑψιστον ἠθικόν ὄν, τό ἀπολύτως ἅγιον, διά τοῦτο καί τό θεῖον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ στοιχεῖον ἔγκειται καί εἰς τήν συνείδησιν καί γινῶσιν τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν ἀφ' ἑνός καί εἰς τήν δυνατότητα καί προσπάθειαν ἀφ' ἑτέρου τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τεθειμένων ἠθικῶν ἀξιῶν» (Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τήν Παλαιάν Διαθήκην,² σελ. 8-9). Καί πῖο συγκεκριμένα ὁ Καθηγητής Π. Μπρατσιώτης λέγει ὠραῖα: «Ὡς κύριον καί οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκδεχόμεθα τήν ἀγάπην, στηριζόμενοι ἀφ' ἑνός μὲν ἐπί τῆς Ἁγίας Γραφῆς (Ματθ. ε' 45-48, Λουκ. ς 35-36, Ἰω. ιζ' 11-21, Α' Ἰω. δ' 7-12.16), ἀφ' ἑτέρου δ' ἐπί τῶν Πατέρων. Ἄξιον δέ παρατηρήσεως ὅτι πρὸς τήν ὑψηλὴν ταύτην ἀλήθειαν δέν παρέμεινεν ὄλως ξένη, ὑπὸ τήν ἐπίδρασιν τοῦ σπερματικοῦ λόγου, οὐδέ ἡ ἑλληνικὴ διανόησις τῆς προχριστιανικῆς ἐποχῆς, ὡς βλέπομεν π.χ. ἐν τῇ βαρυσημάντῳ ρήτρᾳ τῆς Ἀντιγόνης ἐν τῇ φερωνύμῳ τραγωδίᾳ τοῦ Σοφοκλέους (D 523: “οὔτοι συνέχθην, ἀλλὰ συμφιλεῖν ἔφυν”))» (Στήν σπουδαιότητα μελέτη

Του Τό Γενέσεως Α' 26 ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ θεολογίᾳ, 1953, σελ. 16. Στήν αὐτήν μελέτη παρατίθεται καί τό ἐξῆς ὠραῖο χωρίο τοῦ Χρυσοστόμου: «Ἡ ἀγάπη μάλιστα ἐγγύς εἶναι ποιεῖ Θεοῦ... Τό φιλεῖν τοῦτο κοινόν ἡμῖν καί τοῦ Θεοῦ»).

2. Ἡ δευτέρα διήγηση δημιουργίας:

α. Ὁ ἄνθρωπος ὡς σῶμα καί ψυχή.

β. Ἡ πλάση τῆς γυναίκας

α. Στό β' κεφ. τῆς Γενέσεως ἔχουμε πάλι λόγο γιά τήν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου. Διαβάζουμε: «Καί ἔπλασεν ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπό τῆς γῆς καί ἐνεφύσησεν εἰς τό πρόσωπον αὐτοῦ («στους ρώθυνας», λέγει τό Ἑβραϊκό) πνοήν ζωῆς καί ἐγένετο ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν» (στίχ. 7). Τό χωρίο αὐτό εἶναι πολύ σημαντικό, γιατί μᾶς μιλάει πρῶτα γιά τόν σύνδεσμό μας μέ τήν ὅλη δημιουργία, ἀφοῦ τό σῶμα μας εἶναι πλασμένο ἀπό τήν γῆ. Ἀνήκουμε καί μεῖς στήν γῆ. Τό ὄνομα «Ἀδάμ» (אָדָם), πού σημαίνει «ἄνθρωπος», παράγεται ἀπό τήν ἑβραϊκή λέξη «ἀδαμά» (אָדָמָה), πού

σημαίνει «γη». Στο χωρίο όμως πού μελετούμε, Γεν. 2,7, κηρύσσεται ισχυρά και η ανωτερότητα του ανθρώπου από τα άλλα κτίσματα, γιατί ο άνθρωπος, αυτό τό χωματένιο νεκρό άγαλμα, έγινε ζωντανή ύπαρξη («ψυχή ζωσα») μέ τό έμφύσημα (קַיְוָה, «νεσαμά») του Θεού. Αυτή η «πνοή» (קַיְוָה, «νεσαμά») του Θεού υπήρξε τρόπον τινά τό όργανο, διά του όποιου ήλθε στον άνθρωπο τό «πνεύμα του Θεού» (רוּחַ יְהוָה, «ρούαχ έλωχίμ»), πού λέγει άλλοϋ η Παλαιά Διαθήκη (βλ. Ίερ. 2,24. Λευιτ. 17,11. Έκκλ. 12,7) και κατοίκησε μόνιμα στην «ψυχή» του (קַיְוָה, «νέφες»). Και όταν αυτό τό «Ρούαχ» (רוּחַ יְהוָה, τό πνεύμα) του Θεού, όταν αυτή η κατ' έξοχήν θεία και ζωαρχική αρχή στον άνθρωπο, αποχωριστεί από την υλική του φύση, από την σάρκα του (בָּשָׂר, «μπασάρ»), τότε έπέρχεται ο ΚαΚαθάνατος σ' αυτόν, όπως τό διαβάζουμε καθαρά στον 6,3 στίχ. τής Γενέσεως. Βλ. και Ψαλμ. 103,29.

Ο άνθρωπος λοιπόν είναι διφυής, αποτελείται από δύο συστατικά: Από τό υλικό του στοιχείο, τό «μπασάρ» (בָּשָׂר), όπως τό λέγει τό

Ἐβραϊκό κείμενο, δηλαδή τό σῶμά του, καί ἀπό τό πνευματικό του στοιχείο, τήν ψυχή του, τό «νέφες» (נֶפֶשׁ), ὅπως ὀνομάζει μέ ἄλλη λέξη τό πρωτότυπο Ἐβραϊκό κείμενο τήν πνευματική καί ζωαρχική φύση τοῦ ἀνθρώπου.¹⁸

β. Τό β' κεφ. τῆς Γενέσεως μᾶς μιλάει ἀκόμη καί γιά τήν πλάση τῆς γυναίκας ἀπό τήν πλευρά τοῦ Ἀδάμ.¹⁹ Ἡ πρώτη διήγηση τῆς δημιουργίας (στό α' κεφ.) μᾶς λέγει γιά τόν ἄνθρωπο ὅτι δημιουργήθηκε τελευταῖος, ὡς τό κορυφαῖο δημιούργημα, γιά νά ὀδηγεῖ τήν κτίση στόν Θεό καί γιά νά καλλιεργεῖ τήν γῆ, πού τώρα ὁ Θεός, μᾶς λέγει ἡ δεύτερη διήγηση τῆς δημιουργίας (2,6), τήν ἐπότισε μέ βροχή καί τήν κατέστησε γόνιμη. Ἡ ὑπευθυνότητα τοῦ Ἀδάμ γιά τήν ἐκπλήρωση τοῦ ἔργου του ἦταν μεγάλη καί γι' αὐτό εἶχε ἀνάγκη ἀπό βοηθό,

---

18. Περί τῆς διφυοῦς τοῦ ἀνθρώπου συστάσεως κατά τήν Παλαιά Διαθήκη βλ. Νικολάου Π. Μπρατσιώτου, *Ἀνθρωπολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, I Ὁ ἄνθρωπος ὡς θεῖο δημιούργημα*, Ἐν Ἀθήναις 1976, σελ. 52 ἐξ. 60 ἐξ. 122 ἐξ.

19. Βλ. πάλι Νικολάου Π. Μπρατσιώτου, *Ἀνθρωπολογία...*, σελ. 33 ἐξ.

ὅμοιο μέ αὐτόν. Ἰπῆρχαν βέβαια τὰ ζῶα, πού ἔγιναν γιά νά εἶναι βοηθοί στόν ἄνθρωπο, ἀλλά τὰ ζῶα δέν εἶναι βοηθοί «ὅμοιοι» μέ τόν ἄνθρωπο. Μέ κανένα ἀπό αὐτά δέν μπορούσε νά συσκεφθεῖ καί νά ἀποφασίσει ὁ ἄνθρωπος. Ὡραῖα, ὅπως καί λίγο μελαγχολικά, τό παρατηρεῖ αὐτό ἡ Γένεση καί λέγει: «Τῷ δέ Ἀδάμ οὐχ εὐρέθη βοηθός ὅμοιος αὐτῷ» (2,20).

Γι' αὐτό καί ὁ Θεός «ἐπέβαλεν ἕκστασιν ἐπί τόν Ἀδάμ καί ὑπνωσε· καί ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ καί ἀνεπλήρωσε σάρκα ἀντ' αὐτῆς. Καί ὠκοδόμησεν ὁ Θεός τήν πλευράν, ἣν ἔλαβε ἀπό τοῦ Ἀδάμ, εἰς γυναῖκα καί ἤγαγεν αὐτήν πρός τόν Ἀδάμ» (2,21.22). Οἱ στίχοι αὐτοί μᾶς λέγουν ὅτι ὁ ἄνδρας καί ἡ γυναῖκα ἔχουν τήν ἴδια φύση, ὅτι ἡ γυναῖκα εἶναι ὁμότιμη μέ τόν ἄνδρα, γι' αὐτό καί ἔγινε ἀπό τήν πλευρά του. Ἀποκλείεται λοιπόν κάθε δικαίωμα πρωτείου τοῦ ἄνδρα ἔναντι τῆς γυναίκας.²⁰

Ὁ Θεός σάν νά ἐνήργησε ὡς χειρουργός ἰατρός καί ἐπέβαλε «ἕκστασιν», νάρκωση στόν Ἀδάμ.

---

20. Βλ. μελέτη μας *Ἡ ἰσοτιμία τῶν δύο φύλων* (Σειρά Ὁρθόδοξη Ζωή, ἀριθμ. 12-14. Ἰούν. – Αὐγ. 1987).

Ἡ βαθεία ὅμως ὕπνωσις ἐπεβλήθη στὸν Ἀδάμ καὶ γιὰ ψυχολογικούς, ἅς τό ποῦμε ἔτσι, λόγους, γιὰ νά μὴν ἀντιληφθεῖ τίποτε γιὰ τὴν διάπλαση τῆς γυναικὸς ἀπὸ τὴν πλευρά του καὶ νά δοκιμάσει ἔτσι τὴν πιὸ εὐχάριστη ἐκπληξή, ὅταν θά ἀφυπνιστεῖ καὶ θά δεῖ ἐνώπιόν του μία ἰσάζια σύντροφό του. Θά μπορούσαμε ἀκόμη νά ποῦμε ὅτι ἡ «ὑπνωσις» τοῦ Ἀδάμ ὑποδηλώνει καὶ τό μυστηριῶδες τῆς γεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου.

7. Τό μυστήριον τοῦ γάμου

Τὴν πλασθεῖσα ἀπὸ τὴν πλευρά τοῦ Ἀδάμ γυναίκα, κατὰ τὴν ὕπνωσή του, ὁ Θεὸς «ἤγαγεν πρὸς τὸν Ἀδάμ», μᾶς εἶπε ἡ περικοπή μας. Δηλαδή, ὁ Θεὸς ἐδῶ ἐνεργεῖ ὡς νυμφαγωγὸς προσάγων στὸν μόλις ἀφυπνισθέντα Ἀδάμ τὴν γυναίκα του. Ἐδῶ ἔχουμε τὸν θεσμό τοῦ γάμου. Καὶ ὁ Ἀδάμ εἶδε ἐνώπιόν του ἓνα δεύτερο «ἐγώ», τό ὁποῖο καὶ ὑποδέχθηκε μέ ἐνθουσιαστικούς καὶ γλυκούς λόγους: «Τοῦτο νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου» (2,23). Καὶ οἱ λόγοι αὐτοὶ δη-

λώνουν τήν συγγένεια καί τήν ἰσοτιμία τῆς γυναικός πρὸς τόν ἄνδρα. Ἀκριβῶς αὐτό τό ἴδιο δηλώνει καί ἡ ὀνομασία τῆς γυναικός ἀπό τήν ὀνομασία τοῦ ἀνδρός: «Αὕτη κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς ἐλήφθη αὕτη». Στήν ἑβραϊκή γλώσσα ἡ γυναίκα καλεῖται «ἰσά» (יִשָּׂא), ἐπειδὴ ἐλήφθη ἀπό τόν ἄνδρα, ὁ ὁποῖος καλεῖται «ἰς» (יִשׂ). Στόν στίχο μας κατὰ τήν Μετάφραση τῶν Ο' αὐτό δέν φαίνεται σαφῶς· στήν ἑλληνική γλώσσα ἡ ἀντιστοιχία εἶναι ἡ γυναίκα νά ὀνομάζεται «ἄνδρίς», ἐπειδὴ ἐλήφθη ἐκ τοῦ «ἄνδρός».

Ὁλος ὁ στίχ. 2,23 ἀποτελεῖ, ὅπως χαρακτηρίστηκε, ἓνα ἄσμα, τό πρῶτο ἄσμα τοῦ ἀνδρός πρὸς τήν γυναίκα:

«Τοῦτο νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου
καί σάρξ ἐκ τῆς σαρκός μου.

Αὕτη κληθήσεται γυνή,
ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς ἐλήφθη αὕτη»!

Καί ἐδῶ πάλι ἔχουμε τόν θεσμό τοῦ γάμου, ὅπως τό δηλώνει καί ὁ ἀμέσως ἐπόμενος στίχος: «Ἐνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τόν πατέρα αὐτοῦ καί τήν μητέρα καί προσκολληθή-

σεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν» (2,24). «Εἰς σάρκα μίαν»! Αὐτό εἶναι ὁ γάμος. Εἶναι μία ὀλοκλήρωση! Γιατί ὁ ἄνδρας μόνο δέν εἶναι ὁ ὅλος ἄνθρωπος, ἀφοῦ τοῦ λείπει ἡ «πλευρά». Ὁμοίως καὶ ἡ γυναῖκα μόνη δέν ἀποτελεῖ τόν ὅλον ἄνθρωπο, ἀφοῦ εἶναι μόνο ἡ μία πλευρά τοῦ ἀνδρός. Διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο, τοῦ ἀνδρός καὶ τῆς γυναικός στόν γάμο, ἔχουμε τὴν ὀλοκλήρωση, τὴν ἀλληλοσυμπλήρωση. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ ἀναφερόμενα ἐδῶ εἶναι πρὶν ἀπὸ τὴν πτώση τοῦ ἀνθρώπου, πρέπει νά ποῦμε ὅτι ὁ γάμος σ' αὐτὴν τὴ προπρωτική κατάσταση, πού δέν ξέρουμε πῶς ἀκριβῶς θά ἦταν, δέν θά εἶχε καθόλου μὰ καθόλου σαρκικότητα. Θά ἦταν γάμος μέ παρθενία καὶ ὄχι ὅπως συμβαίνει μετὰ τὴν πτώση, πού ὁ γάμος συνδέεται μέ τὴν σαρκικότητα. Ἄλλ' ἐδῶ ἐγκεῖται νομίζω καὶ πιστεύω ἡ ἔννοια τοῦ ἱεροῦ μυστηρίου τοῦ γάμου: Συγκαλεῖται ὅλη ἡ Ἐκκλησία καὶ εὐχονται ὅλοι, γιὰ νά ἔλθει ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ στους νεοφύμφους καὶ τό πρωτικό (ἡ σαρκικότητα) σ' αὐτούς νά γίνεῖ παραδείσιο, ὅσο αὐτό εἶναι δυνατόν. Καί

ἡ σχέση λοιπόν τῶν δύο, ἐνῶ θά εἶναι συζυγική καί ἀπολαυστική, νά μήν ἔχει ὅμως τήν λάγνα σαρκικότητα, ἡ ὁποία ἐκφράζει τήν πτώση. Ὡς τέλειο τοιοῦτο ἀνδρόγυνο, χωρίς καμμία-καμμία σαρκικότητα, ἀλλά ὅπως ἀκριβῶς συνέβαινε στήν προπρωτική κατάσταση, ἦταν οἱ προπάτορες Ἰωακείμ καί Ἄννα, ἀφοῦ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός τό σπέρμα τοῦ Ἰωακείμ, ἀπό τό ὁποῖο προῆλθε ἡ Θεοτόκος, τό ὀνομάζει «σπέρμα πανάμωμον»!²¹

8. Ὁ ἄνθρωπος ἀπό τόν πίθηκο;

Τέλος, στήν ἐνότητά μας αὐτή περί τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, θίγουμε, μέ βοήθημα τό δογματικό περί τῆς πίστεώς μας ἐξαίρετο πόνημα *Dieu est vivant* (Ἐκδόσεις Cerf, σελ. 28), τό θέμα τῶν ἐξελικτικῶν περί τῆς τάχα καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν πίθηκο.

---

21. Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, *Ἡ ΘΕΟΜΗΤΩΡ*, Ἐκδόσεις Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθῆναι 1989, σελ. 18-38. – Γιά ἐρμηνευτικό ὑπομνηματισμό τῶν παραπάνω γραφέντων βλ. τά τρία ὑπομνήματά μας στήν Γένεση (κατά τά ἔτη 1985· 1986 καί 2004), διάφορα τό ἓνα ἀπό τό ἄλλο.

Ὅ,τι ὁ Θεός δημιούργησε «ἐν ἀρχῇ» τό ἔκανε ἀπό μή προϋπάρχουσα ὕλη. Ἀλλά τόν ἄνθρωπο ὁ Θεός τόν ἔκανε ἀπό προϋπάρχουσα ὕλη. Τόν ἔκανε «ἐκ τῆς γῆς» καί ἀπό κάθε τι πού περιεῖχε αὐτή. Αὐτό σημαίνει ὅτι γιά νά δημιουργήσει ὁ Θεός τόν ἄνθρωπο χρησιμοποίησε τήν φύση ὡς σύνολο. Ὁ πίθηκος καί τό ψάρι εἶναι ἐπίσης ἀπό τήν γῆ, ἀλλά ὁ ἄνθρωπος εἶναι τό ἀποκορύφωμα ὅλης τῆς δημιουργίας καί σ' αὐτόν συνοψίζεται καί ἀνακεφαλαιώνεται ὅλη ἡ δημιουργία. Νά προσθέσουμε ὅμως ὅτι ὁ Θεός εἶναι πού ἔδωσε στόν ἄνθρωπο ζωή διά τῆς πνοῆς Του, διά τοῦ Πνεύματός Του. Αὐτό εἶναι ἡ παρουσία τοῦ Ἰδίου τοῦ Θεοῦ πού φωτίζει τόν ἄνθρωπο, πού κάνει τό φῶς τοῦ Προσώπου Του νά λάμπει σ' αὐτόν καί τόν διακρίνει ἀπό τούς πιθήκους καί ἀπό τά ἄλλα δημιουργήματα. Αὐτή ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ, αὐτή ἡ πνοή τοῦ Θεοῦ, σχεδιάζει τήν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ πάνω μας καί μᾶς δίνει ὠραιότητα καί «στέφανο δόξης». Αὐτή μᾶς κάνει βασιλεῖς ὅλης τῆς δημιουργίας καί ὑπευθύνους γι' αὐτήν» (Γεν. 1,28-29. 2,19-20).

Δέν δέχεται ἡ θεολογία μας ἐξέλιξη ἀπό τό ἓνα εἶδος σέ ἄλλο. Δεχόμαστε ὅμως ἐξέλιξη στό ἴδιο εἶδος καί γένος, «κατά γένος καί καθ' ὁμοιότητα», ὅπως τό λέγει ἡ Γένεση (1,11).